

## **АНТИЧНІ СЮЖЕТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЦЕРКОВНІЙ ПРОПОВІДІ XVII СТ. ЯК ВИЯВ РЕНЕСАНСНОГО СВІТОГЛЯДУ**

В даній статті розглядається поступове засвоєння діячами української духовної культури античної спадщини, що призвело в період культурно-національного відродження XVI–XVII ст. до перевероту у світогляді людини та засвідчило переорієнтацію української культури. Найбільш красномовний приклад цього – православна церковна проповідь.

Українська церковна проповідь є чи не найконсервативнішим феноменом духовної культури. Витоки проповіді сягають діяльності перших християнських апологетів, що мали своїм завданням роз'яснення догматів християнської віри. Такими апологетами були насамперед апостоли, які вважаються свідками воскресіння Христа й тими, хто передає людям слово й благу вість про його дивовижні діяння. Хоча християнство формувалося як теологічне вчення в контексті античної культури, де в пошані була філософська рефлексія насамперед, однак апологети не цікавилися розробкою філософської системи: «Перед ними стояло питання не про те, що людський розум може знати про реальність за допомогою філософської рефлексії, а швидше про те, що вчинив Бог, про Боже діяння і про самоодкровення Бога во Христі й через Христа» [3, с. 28].

Але не можна однозначно заперечити, що антична культура й філософія зовсім не позначилися на християнській апологетиці. Зокрема, теоретики християнської проповіді (гомілетики) Св. Василій Великий (помер 379 р.) і Св. Григорій Назіанзин (помер біля 390 р.) навчалися в Афінах, де добре засвоїли риторичну класичного античного світу та його літературну культуру. Античність же елліністичного періоду, особливо філософські вчення стоїків, епікурійців, неоплатоніків, як відомо, зосередилась на пошуках щастя й спасіння, тому була особливо близька інтересам і запитам апологетів християнства.

Теорія християнської проповіді передбачала знайомство з основними філософськими ідеями епохи еллінізму, що були скоріше способом життя, ніж сукупністю вчень про світ. Отже, як стверджує англійський історик середньовічної філософії Ф. Ч. Коплстон, «існувала відмінність між гуманістичною, антропоцентричною освітою й культурою риторів та філософією як способом життя, особливо коли той останній вбачав, як було в платонізмі, знаходження справжньої реальності в духовній сфері й зверненні людської душі до Бога» [3, с. 36]. Виходячи із загальної установки християнських письменників раннього середньовіччя, що були схильні визнавати лише християнське вчення як істинну богоодкровенну мудрість, зауважимо, що кожен з них по-різному тлумачив поняття підготовки до сприйняття Євангелія і так чи інакше використовував античну мудрість у своїх викладах та популяризації християнського вчення. Так чинив і Св. Августин.

Відомо, що античність, незважаючи на різні й різкі відмінності від християнства, все ж прислужилася досить вагомо до становлення нової релігії, особливо у Візантії. Вплив античної культури традиції видавався імператору Леву III настільки загрозливим, що він проголосив 726 р. рух іконоборства, метою якого було покінчити з ідолопоклонством, а отже – і з античною культурною традицією. Після цього періоду іконоборства, що тривав до середини IX ст., у візантійському християнстві запанувала виключно увага до духовного світу, розроблено чернечий устав Федора Студита, який велів ченцям ізолюватися від світу – сповідувати ісихазм і прагнути до аскетизму насамперед.

Саме в цей період християнство приходять на нашу землю – Володимир Великий здійснив хрещення Русі. Із Візантії русичі перейняли зразки храмового будівництва, організації монастирів та спосіб життя ченців (відокремлено від світу з його привабами), пошанування ікон та інші обряди й догмати християнства. Прийшла на Русь і візантійська співана літургія, житійна та богослужбна література, а з нею і церковна проповідь. Саме завдяки їй маємо перше свідчення-реакцію на сприйняття християнства в українському суспільстві – «Слово про закон і благодать митрополита Іларіона» (середина XI ст.), проповіді Кирила Турівського та інших діячів Церкви.

Церковна проповідь у часи Київської Русі була суто апологетичною – тут, як видно із наведених пам'яток, звучить хвала і кагану Володимиру, якого осяяла Божа благодать і мудрість прийняти таку благословенну релігію, і самій цій релігії, що вивищила кожную людину й народ в цілому, проголосивши всіх дітьми Божими.

Перший і поки що єдиний дослідник церковної проповіді як жанру ораторської прози в українській літературі, доктор філологічних наук Володимир Кречотень вважає, що апологетична проповідь візантійського зразка була панівною в Україні аж до початку XVII ст. Він виділяє серед проповідників XIV–XVI ст. лише Григорія Цамблака, якого вважає оратором з «різко окресленим індивідуальним літературним обличчям» [4, с. 12]. Інші користувалися готовими збірниками перекладних, переважно візантійських, зразків та оригінальних проповідей давніх східнослов'янських ораторів. Ці збірники були багатим зібранням повчань, пристосованих до всіх християнських свят протягом року. Автори зосереджувались саме на повчаннях, настановах вірним церкви, тлумаченні їм догматів і заповідей християнства, уславленні святих і мучеників, використовуючи поряд із переказами життя святих, сюжети Євангелія, навіть апокрифічні легенди.

Захоплення повчаннями й настановами породжує новий тип збірників повчань – «Євангеліє учительне», на зразок учительного євангелія константинопольського патріарха Філофея, перекладеного церковнослов'янською мовою ще 1343 р., відомого в Україні й Білорусі як учительне Євангеліє Калліста [4, с. 13]. Такі збірники були тлумаченням євангельських сюжетів, зрідка зачіпаючи не пов'язані з Євангелієм моралізаторські теми. Античні сюжети в такі збірники взагалі не допускалися, як не допускалися оповіді на світські чи історичні теми. Вони зосереджені на греко-візантійських зразках, передусім творах Отців Церкви – Йоана Златоуста, Василя Великого, Єфрема Сирина та ін.

Внаслідок Люблінської (1569) та згодом Берестейської (1596) уній українському суспільству, насамперед його ідейним провідникам – православним проповідникам – довелося мати справу з приниженням української мови й культури, яке висловив від імені поляків-католиків Петро Скарга: «Зі слов'янським язиком ніхто не може бути ученим, і вже його тепер ніхто не розуміє добре, бо немає на світі такого народу, який би говорив ним так, як пишеться в книжках, а своїх правил, граматик і словарів для науки він не має, і не може мати. І тому попи ваші мусять удаватися до польського за толкованям, коли хочуть щось зрозуміти в слов'янським» [1, с. 70–71]. Самі історичні обставини, в яких зневажалось все церковнослов'янське, змушували поступово відходити від візантійської традиції і звертатися до практики діячів католицької церкви, насамперед до досвіду польських католицьких проповідників, що вели активну ідеологічну пропаганду на українських землях. Уже згадуваний дослідник церковної проповіді Володимир Кречотень зауважує, що в цей час «питання про дальші шляхи розвитку української православної проповіді було частковим питанням значно ширшої проблеми – про дальші шляхи розвитку всієї української культури» [5, с. 145].

Таким чином, церковна проповідь стає вагомим свідченням не тільки переорієнтації культури – від візантійської містично-неоплатонічної традиції до раціоналістичної західноєвропейської, а й формування нового світогляду, заснованого на справжньому перевороті у світорозумінні русичів. Суттю цього перевороту виступає цікавість до земного світу й до людини як сутнісної й соціальної особистості, що прагне пізнати й зрозуміти цей земний світ, а не тільки покладається на волю Божу чи подане у Біблії знання. І тут у великій пригоді стає антична культура – історія, міфологія, література й філософія – все те, що так завзято намагалися ігнорувати діячі православної ортодоксії після руху іконоборства.

Слід зауважити, що в українській духовній культурі всупереч офіційній лінії Церкви, інтерес до античності ніколи повністю не згасав, хоча були періоди, коли цей інтерес всіляко приглушувався й навіть заборонявся. Вже у княжу епоху маємо свідчення пильного зацікавлення античною культурою, зважаючи хоча б на те, що сприйняття нової християнської ідеології супроводжувалося неминучим засвоєнням візантійської культурної спадщини, яка перекладалася церковнослов'янською мовою. Серед творів візантійських авторів перекладалися русичами переважно ті, які відіграли провідну роль в утвердженні християнства.

Найвідповіднішим засобом такого утвердження була логіка Арістотеля, без якої не могли обійтися найортодоксальніші ревнителі християнства.

Першим перекладним джерелом на Русі, в якому християнську мудрість доповнено логічним вченням Арістотеля й ідеями Платона, був «Ізборник Святослава 1073 р.», із якого суспільність княжої доби ознайомила з риторичною, граматичною та філософською термінологією, опрацьованою античними авторами. Поряд з цим твором слід поставити «Діалектику» Йоана Дамаскина – розділ праці «Джерело знання», що знайомила не лише з логічними трактатами Арістотеля, а й з доробком античних мислителів про «вільні мистецтва» – граматику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, астрономію й музику. Це вчення викладається у розділі «Діалектики» під назвою «Про дев'ять муз і сім вільних мистецтв». Важливо зауважити, що 40 розділів «Діалектики» Йоан Дамаскин присвятив головно обґрунтуванню самодостатності й самочинності розуму в земному житті людини. Читач княжої доби знайшов там, подібно як і в «Ізборнику Святослава 1073 р.», визначення основних філософських категорій із вчення Арістотеля, а також поділ філософії на спекулятивну й практичну, вперше здійснений Стагіритом і популярний в усіх учбових закладах Європи аж до XVIII ст. [7, с. 63]. Серед джерел філософського знання, які мають античне коріння, дослідник історії української філософії Мирослав Рогович називає і створену в Києві пам'ятку етичної думки «Ізборник Святослава 1076 р.», і «Послання Клима Смолятича», що засвідчує орієнтацію на античну мудрість «від Омира й від Арістотеля й від Платона», і різні рукописні, як оригінальні, так і перекладні «Шестодневи», списки «Діоптри», збірники афоризмів, що знайомили з іменами й ідеями різних античних мислителів, що було вельми знаменно для християнської культури княжої доби. Особливо виділяється збірник «Пчола», що орієнтує переважно на світський, «зовнішній» ідеал мудрості [7, с. 68].

Згадані «Шестодневи», як і різні перекладні «Хроніки» не так переказували біблійні відомості про сотворення чи будову Всесвіту, як, орієнтуючись на античну натурфілософію, служили джерелом наївно-реалістичних поглядів на світ та історію [7, с. 69]. Засвоювана в епоху княжої доби антична спадщина сприяла секуляризації суспільно-політичної та етичної проблематики, формувала досить помітну й стійку раціоналістичну традицію в українській духовній культурі, що значною мірою зумовило культурно-національне відродження.

Варте уваги, що церковна проповідь як найяскравіше свідчення переорієнтації культури в період культурно-національного відродження взагалі і вияву ренесансного світогляду зокрема, проростала на сприятливому ґрунті. Вище вже продемонстровано, що християнство візантійського обряду позначене впливом античної культури. Цей вплив не могли до кінця викоринити ні гоніння на кшталт іконоборства, ні розповсюдження містичного неоплатонізму, сприятливим ґрунтом для якого була руїна як «казні божі» в часи ординського ярма.

Вже у другій половині XV ст., в часи досить короткого Омельковичького ренесансу, чітко прослідковується культурно-літературне пробудження українських земель. З ним пов'язане подальше, можна сказати, поглиблене, знайомство зі спадщиною античних авторів. Так, серед пам'яток природничо-наукового характеру, перекладених вже не церковно-слов'янською, а наближеною до розмовної українською мовою, знаходимо своєрідну енциклопедію з питань медицини та гігієни під назвою «Арістотелеві врата». У ній поряд з іменами арабських учених Авіцени та Авероса (прийшли в Європу із арабського Сходу) зустрічаємо імена Арістотеля, Гіпократата, Галена та ін. Книга вміщує високі слова про значення розуму й знання, особливості рослин, тварин і мінералів, порушує морально-етичні проблеми стосунків між людьми і народами, що свідчить про справжній переворот у світогляді русичів [8, с. 43–44].

Інша пам'ятка, яка не цілком звична для християнської візантійської традиції й свідчить про переорієнтацію культури, – це так звана «Логіка Авіасафа». Вона продовжує знайомити читачів з основами логічного вчення Арістотеля, зокрема, що дуже важливо, з його теорією силогізмів, тобто з виведенням нового знання, а також зі специфікою доведень (доказів). Людське мислення зображене тут як шлях від пізнання причин до вияснення сутності явища [8, с. 48]. Імена античних математиків Евкліда й Феодосія, астронома Птолемея згадуються у творі «Космографія», перекладеному також у другій половині XV ст. Уже стверджена думка, що

аристотелівсько-птоlemeївський напрям в астрономії, який пояснював сферичність неба рухом небесних світил і самообертанням небесних сфер, апелюючи до законів природи, давав можливість набагато легше перейти до системи світу Коперніка, ніж біблійне вчення [8, с. 56–57]. Отже, «Космографія» як теоретична база астрології, а додані до неї таблиці «Шестокрил» як практичний курс, знайомили українську суспільність з основами античної астрономічної науки.

До цього можна додати, що у другій половині XV ст., а особливо в XVI ст., зростає інтерес до спадщини Київської Русі – власної для України античності, що свідчить про утвердження поряд з інтересом до знань інтересу до свого коріння – етнічної й національної свідомості. Саме ці ідеї стали ґрунтом, на якому вкорінюються античні мотиви й сюжети у церковній проповіді. Їх вкорінення знаменує новий етап у розвитку української ораторської прози, що його розгортання пов'язане із загостренням міжконфесійного протистояння, в якому особливо болісною була зневага до українства з його культурними традиціями. Практика польських католицьких проповідників, які вели активну пропаганду своєї вищості на українських та білоруських землях, послужила добрим прикладом для багатьох православних діячів, насамперед учасників братського руху, а згодом – соратників Петра Могили та його послідовників у Києво-Могилянській академії.

Завдяки братським школам, орієнтованим на засвоєння європейської культури, а особливо Києво-Могилянському колегіуму, де викладання запозичених із Європи дисциплін проводилося латинською мовою, в Україні вже у першій половині XVII ст. з'являються сотні освічених на європейському рівні людей, здатних не лише обороняти свою культурну самобутність, а й збагачувати її найдосконалішими досягненнями людства, насамперед античності. Поява великої когорти таких людей – діячів культурно-національного відродження – засвідчила формування в Україні особистості ренесансного зразка – людини, що перейнята не так турботою про особисте спасіння, як ідеями громадянського гуманізму, служіння спільному благу, добру вітчизни і народу. Уже у перші десятиліття XVII ст. чітко виділяється у церковній проповіді мотив прославлення таких людей у власній історії насамперед [6, с. 270].

Гуманістична освіта, як відомо, немислима без засвоєння античної спадщини. В Україні XVII ст. відчувається все інтенсивніше її засвоєння, більше того, вона стає взірцем для пробудження самостійного, неавторитарного мислення, підготовки до активної суспільно-корисної праці, утвердження особистості нового зразка – патріота своєї країни і діяча рідної культури. Про інтерес до «поганської» з точки зору християнства античної спадщини свідчить наявність вже у Львівському братстві численних праць насамперед філософського змісту: «У бібліотеці братства було 9 різних грецьких і латинських видань творів Арістотеля, повна збірка творів Платона, «Енхірідіон» Епіктета та ряд інших філософських трактатів» [2, с. 26]. Серед інших виділяються риторичні праці Ціцерона. Перші риторичні курси, які дійшли до нашого часу, названі іменем видатного римського оратора: «Оратор Могилянський на вельми досконалих творах Марка Туллія Ціцерона вихований» (Й. Кононович-Горбацький, 1636), «Оратор, на Тулліанських зразках навчений...» (анонімний автор) та ін. [6, с. 270].

Ідеї громадянського гуманізму, такі актуальні в часи культурно-національного відродження, знаходять свій вираз в орієнтації на світське знання, що доповнює у проповіді моралізаторські повчання з творів Святих Отців, пропагує живий інтерес до світу, людини, історії, традицій культури: «Треба читати гісториі і кройніки о розмаїтих панствах і сторонах, що ся в них діяло і тепер що ся дієт, треба читати книги о звірах, птахах, гадах, рибах, деревах, зелах, камях і розмаїтих водах, котори в морю, в ріках, в студнях і на інших містах знайдуються, і уважати їх натуру, власности і skutки» [8, с.260]. Такі засоби пропонує для оживлення церковної проповіді її теоретик Антоній Радивиловський у своїй «Науці» про спосіб складання проповіді. Для заохочення патріотичного громадянського служіння своїх співвітчизників він наводить кращі зразки із античної історії (Стацій, Курцій, Помпей), а для насичення проповіді цікавим гостросюжетним матеріалом використовує світські оповідання, анекдоти, байки, здебільшого з античної спадщини та фольклору. У Києво-Могилянському колегіумі викладачі-теоретики риторичного мистецтва вбачали користь не тільки у вивченні й засвоєнні античної спадщини, а й розвитку її надбань на українському ґрунті. У риторичних курсах теоретично обґрунтовується необхідність вивчати й вдосконалювати жанри і види літературних творів,

започатковані в античні часи – сатиру, епіграму, діалог та ін. Й. Кононович-Горбацький, наприклад, будує свій курс риторики як діалог Ціцерона-батька й Ціцерона-сина [7, с. 271].

Уже згадуваний дослідник ораторської прози Володимир Кречотень детально перерахував у своїй праці «Оповідання Антонія Радивиловського» усі античні сюжети, використані цим теоретиком і проповідником для збагачення змісту та «оживлення» церковної проповіді. Більше того, він навів у своєму обширному, скрупульозному дослідженні усі зразки оповідань, анекдотів, легенд, міфів та інших малих літературних форм, які, незважаючи на жанрову різноманітність, мають в основному античне походження [4, с. 208–381]. Такі античні сюжети вводяться у церковну проповідь з подвійною метою: розважати і настановляти. Проповідники переймають досвід античних ораторів – непомітно й ненав'язливо, цікаво, у легкій, розважальній формі висловлювати й прищеплювати слухачам серйозні дидактичні й моралізаторські думки. Прийом цей особливо цінний при спілкуванні з недостатньо підготовленою для сприйняття серйозної, високої філософської мудрості аудиторією.

Привертають увагу й персонажі. Серед міфічних істот, богів, історичних діячів та героїв переважна більшість дійових осіб таких коротких оповідань є люди винахідливі, кмітливі, дотепні, рішучі, здатні на найризикованіші, найнесподіваніші витівки. Поряд із сюжетами з життя видатних історичних осіб, героїчними вчинками монархів і полководців, чи повчаннями мудреців і філософів побутова винахідливість звичайних людей засівала зерна активності, громадянської мужності, сміливості в діях, і головне – самостійних рішень. Такі проповіді сприяли вихованню нової людини українського суспільства – активного громадського діяча.

Наскільки використовувалася для сприяння вихованню такої особистості античність, видно хоча б із переліку джерел світських оповідань Антонія Радивиловського, наведеного Володимиром Кречотнем, це: Гомер, Евріпід, Геродот, Ксенофонт, Пліній Старший, Валерій Максим, Сенека, Ціцерон, Плутарх ( у нього запозичено чотирнадцять сюжетів), Діоген Лаерцій, Клавдій Еліан, Секст Юлій, Лактанцій, Піерій, Діадор, Клавдіан, Цезар та ін. [4, с. 61–65]. Вельми часто фігурують персонажі античних міфів, грецькі й римські боги, царі, імператори, герої, жерці, філософи, поети, історики, їх дружини і діти, представники громадян – спартанці, римляни, римський сенат, римська історія тощо.

Такий широкий спектр імен і сюжетів з античної культури, наведений лише одним автором – Антонієм Радивиловським, який належить до найавторитетніших теоретиків церковної проповіді XVII ст., засвідчує досить красномовно відкритість тогочасного українського суспільства до сприйняття й осмислення раціоналістичної європейської культури та її витоків – античності. Якщо у княжу епоху знайомство з античною культурою мало здебільшого спорадичний характер, зводилося до запозичення окремих ідей чи думок найвидатніших представників цієї культури у збірниках афоризмів, або просто до називання їх імен, як це має місце у «Посланні» Клима Смолятича, то в період культурно-національного відродження звернення до античних джерел символізує переорієнтацію української культури.

**Проведений аналіз дозволяє зробити висновок**, що, зумовлена певною мірою потребами міжконфесійного протистояння, така переорієнтація викликана насамперед переворотом у світогляді людини того часу. Середньовічна сутнісна особистість, усвідомивши себе подобою Бога-Творця, відчуває потребу прославляти Його не лише молитвою та пасивним очікуванням благодаті, а намагається примножувати Божий дар – талант і розум, – збагачуючи свої знання й обдарування. Це збагачення призводить до становлення в українській духовній культурі соціальної особистості – людини, відповідальної за земне життя, як своє власне, так і життя спільноти. Зразок такої особистості мислителі знаходять в античній культурі, а виховання її ставить своєю метою православна церковна проповідь зокрема.

1. Архив Юго-Западной Руси. – Т. I. – Ч. I. – 1904.
2. Ісаєвич Я. Д. З історії викладання філософії на Україні (XVI–XVIII ст.) // Від Вишенського до Сквороди. – К., 1972. – С.24–35.
3. Коплстон Ф. Ч. История средневековой философии. – М., 1997.
4. Кречотень В. І. Оповідання Антонія Радивиловського. – К., 1983.
5. Кречотень В. Вибрані праці. – К., 1999.

6. Литвинов В. Ідеї гуманізму в курсах риторики професорів Києво-Могилянської академії // Історія філософії на Україні: У 2 т. – Т. I. – К., 1987. – С. 269–280.
7. Рогович М. Д. Філософські джерела епохи Київської Русі // Київська Русь: культура, традиції. – К., 1982. – С. 59–70.
8. Філософія Відродження на Україні.– К, 1990.

*І. О. Одоховська*

### **ДАВНЬОГРЕЦЬКА ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА В ЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ (XVII – перша половина XVIII сторіччя)**

Серед різноманітних зовнішніх чинників становлення української культури, починаючи з Київської Русі і на протязі століть (до проникнення ідей Відродження – кінець XV ст. – і Нового часу) чільне місце посідала греко-візантійська духовна традиція, з'єднана з самобутнім корінням і власними надбаннями українського народу. Ця тенденція відбилась в релігійно-філософській думці і релігійному житті, в архітектурі і музиці, в літературних сюжетах, в чисельних перекладах і переказах творів античних авторів і видатних представників східної патристики, в засвоєнні та переосмисленні їх ідей. Звичайно, ставлення українських мислителів до античності, як і в Європі, еволюціонувало від середньовічної неоднозначності до розуміння її фундаментальності та евристичної цінності.

Вітчизняна філософська думка формувалася під впливом відомих на терені України з XI ст. ідей неоплатонізму та аристотелізму, що набули особливого поширення в XIV – XVI ст., а найбільш суттєві з них і в XVII – XVIII ст.. Можна казати про певний синтез цих течій в якому аристотелізм виконує, в основному, методологічну (логічну) функцію. **Тому актуальним є дослідження з історії відчизняної етичної думки в контексті давньогрецької спадщини.**

В Києво-Могилянській академії (XVII – перша половина XVIII ст.), – провідному центрі освіти та інтелектуалізму східного слов'янства, – відбулось розмежування теології та філософії, певне переосмислення духовних давноруських і греко-візантійських традицій з орієнтацією на світоглядні і наукові здобутки Нового часу. Однак, минула спадщина не залишилась забутою. Викладачі зверталися не тільки до найбільш цікавого та цінного, з їх погляду, у вченні східної та західної патристики, схоластики, в гуманістичних концепціях Відродження, але і до джерел європейської культури – античності. Згадки, цитування давньогрецьких мислителів, посилання на їх твори, конкретні твердження, наявні в курсах поетики і риторики, математики і логіки, натурфілософії та етики. Це не було сліпим наслідуванням. Девізом для києвомогилянців були настанови філософів І. Кроковського, С. Яворського, спрямовані проти сліпого дотримання в логіці вчення Арістотеля, і слова Г. Кониського “я слідую істині, а не Арістотелю”. В курсах філософії знаходимо не тільки сприйняття, але і критику поглядів Піфагора і Платона, Демокріта і Арістотеля, Епікура і стоїків та інш.

Давньогрецька філософська думка була органічною складовою курсів етики. В них, схожих і відмінних один від одного, вчення про категорії етики і моральні норми, кінцеву мету людини спиралося, в першу чергу, на трансформовані до християнсько-гуманістичних поглядів свого часу ідеї Платона, Арістотеля, Епікура та інших античних авторів. **Мета данні роботи – розглянути під цим кутом зору етичні концепції С. Калиновського, Г. Кониського М. Козачинського, С. Кулябки,<sup>1</sup> які досліджувались (див. виноски, список літератури), але в недостатньому обсязі. Завдання цієї статті – порівняльний аналіз основних категорій в курсах етики київських професорів, виявлення в них витоків понять, зв'язку з античною традицією і власними новаціями.** В їх курсах висвітлювались традиційні етичні проблеми, а також екзистенціальні – віра, надія, любов (без релігійного контексту). Рационально-дефінітивне

---

<sup>1</sup> Слід відзначити внесок сучасного українського філософа М. В. Кашуби в репрезентацію спадщини авторів, яка розглядається в статті. Нею зроблений перший переклад з латини повних курсів з етики, впорядкована книга. В даній статті аналізується спадщина тільки названих вище філософів.